

A diskurzusjelölők vizsgálata a Szegedi Szociolingvisztikai Interjúban*

SCHIRM ANITA

1. Bevezetés

A diskurzusjelölőket sokféle műfajú szövegben vizsgálták már. A szóbeli szövegtípusok közül foglalkoztak többek közt a hétköznapi társalgásokkal (BORONKAI 2013), az osztálytermi kommunikációval (V. RAISZ 2002), a tárgyalótermi diskurzusokkal (DOBOS 2010), a parlamenti beszédekkel (SCHIRM 2009), a filmszövegekkel (FURKÓ 2012) és a stand-up comedyvel (NAGY 2015). E vizsgálatok is igazolták, hogy a diskurzusjelölők textuális, interakcionális, interperszonális és attitűdjelölő funkciókkal bírnak (vö. FURKÓ 2011), ám ezeknek a szerepköröknek az aránya és az egyes diskurzusjelölők előfordulása, valamint funkciója nagymértékben függ a szövegtípus jellemzőitől. A diskurzusjelölők funkcionális spektrumát a beszéltnyelvi szövegek közül interjúszövegekben eddig csupán kevésbé vizsgálták, így a tanulmányban ezzel a szövegtípussal foglalkozom. Előzménynek SZ. HEGEDŰS RITA 2002-es konferencia-előadása, valamint BARTHA CSILLA és HÁMORI ÁGNES 2010-es tanulmánya tekinthető. SZ. HEGEDŰS a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (= BUSZI) B7307 jelzetű anyagát elemezve foglalkozott a diskurzusjelölőkkel. BARTHA és HÁMORI (2010: 309) pedig a BUSZI II. korpuszon vizsgálták a diskurzusjelölőket, s azt találták, hogy a legnagyobb érintettséget kiváltó témák stílusváltozást idéznek elő, ami a diskurzusjelölők számának és funkcióinak megváltozását is jelenti.

A tanulmányban a Szegedi Szociolingvisztikai Interjú 3 felvételén végzett vizsgálat eredményeit ismertetem. Először magát a SZÖSZI-t mutatom be, aztán a diskurzusjelölőkről adok egy rövid elméleti áttekintést. A korpusz, a módszer és a hipotézisek felvázolása után pedig a SZÖSZI-ben megjelenő leggyakoribb diskurzusjelölőket veszem sorra. Majd közülük a legtöbbet használt elemnek, a *hát*-nak a nyelvjárási gyűjtésekből és tájszótárakból kirajzolódó funkcionális spektrumát hasonlítom össze a SZÖSZI-interjúkból megmutatkozó szerepkörökkel. Ezután a korpusz diskurzusjelölő-társulásaira térek ki, végezetül pedig a diskurzusjelölőknek a SZÖSZI narratíváiban betöltött funkcióit ismertetem.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

2. A Szögedi Szociolingvisztikai Interjú

A Szegei Tudományegyetemen 2012 és 2016 között egy olyan szociolingvisztikai kutatás zajlott, amely Szeged nyelvhasználati képének a megrajzolását tűzte ki célul. A kutatás során azt vizsgálták a nyelvészek, hogy a 2010-es évek első felében mely szituációkban és hogyan használták a szegediek a nyelvjárást, mennyire *ö*-ztek, s milyen volt a viszonyuk a szegedi tájnyelvhez és a sztenderd nyelvváltozathoz. A vizsgálat a SZÖSZI (= Szögedi Szociolingvisztikai Interjú) nevet kapta. A projekt vezetője Németh Miklós volt, s a kutatásban Kontra Miklós, Sinkovics Balázs és Molnár Mária vettek részt, valamint rajtuk kívül a kutatás egyes szakaszaiban Bagi Anita, Berente Anikó, Csák Luca és Wirt Patrícia is bekapcsolódott a munkálatokba. A SZÖSZI célja egy élőnyelvi adatokat magában foglaló digitalizált korpusz létrehozása volt, amely egy későbbi longitudinális vizsgálat alapjául szolgálhat. Összesen 165 szegedi lakos vett részt a strukturált szociolingvisztikai interjúkban. Közülük 127 fő volt 18 év fölötti, 38 pedig 18 év alatti. Az interjúk a felnőtteknél átlagosan 1,5–2 órásként voltak, míg a középiskolásoknál körülbelül 30–40 percig tartott egy beszélgetés. A terepmunkás minden esetben a nyelvjárás beszélője volt. Az interjúk kitértek az adatközlők családi állapotára, a szociális háttérre, a gyerekkori és a katonasági élményekre, az iskolákra és a munkahelyekre, a szórakozásra, valamint szóba került a beszélgetésekben a szegedi élet és a szegedi nyelvhasználat is. Az irányított beszélgetésen túl az interjúk tartalmaztak különféle teszteket is, amelyekkel azt mérték, hogy az adatközlőknek a mások nyelvhasználatáról alkotott ítéletei mennyire egyeznek meg a saját nyelvhasználatuk normáival. A riporterteszt és az ügynökteszt segítségével a nákolást és a szukszükölést, valamint az *ö*-zést vizsgálták. A tájszóteszt az adatközlők tájszóismeretét mérte, a cipőfűzést pedig az irányított tevékenység (cipőfűző bekötése) elmesélése közbeni *ö*-zést rögzítette. Az interjúk feldolgozása az ELAN programmal történt, s a lejegyzés során jelölve lettek a hallható szünetek (P), a hosszabb és a rövidebb hezitálások (Q), a kiesések (< >), az időtartam megnyújtások (<:>), illetve a különböző nemverbális jelek ([nevetés, köhögés]) is. Bizonyos szavak (pl. *asszem, ehun*) a lejegyzés gyorsítása és a könnyebb olvashatóság miatt nem lettek standardizálva, ezeket külön szótárban listázták (vö. KONTRA–NÉMETH–SINKOVICS 2016: 83). Az interjúkban a terepmunkás által mondott szövegrészt Tm. rövidítés jelzi, míg az egyes adatközlőkre az interjú jelzetével (pl. A47, B144) történik utalás. A hangfelvételek névtelenítve lettek, az anonimizált részeket jelen tanulmányban XXX, illetve YYY jelzi, s a példák közlése a SZÖSZI-lejegyzés protokollját követi.

A nyelvi interjú közepesen strukturált, félintézményes szöveg. Olyan mesterséges műfaj, amely egyszerre próbál spontán és szabályozott lenni. A szerepek meghatározzák a beszédaktusokat, a fordulók elosztását, valamint a szóátadást is. A terepmunkás a beszélgetés irányítója és a kérdések feltevője, míg az adatközlő a válaszadó, s az elhangzott válaszokban a narratívák dominálnak. A

SZÖSZI-interjúkban az adatközlőknek beszélniük kellett többek között a családjukról, az életükről, a munkájukról, arról, hogy milyen szegedi lakosnak lenni. E történetek mindig a beszélő szemszögéből mutatják be a jelenségeket, ezért bővelkednek az értékelő megnyilatkozásokban.

LABOV és WALETZKY elbeszélésmodellje (1967) szerint az időbeli eseménysorozatot ábrázoló történeteknek meghatározott szerkezetük van: először egy rövid összefoglalás, az absztrakt hangzik el, majd ezt követi az orientáció, azaz az időnek, a helynek, a személyeknek és a szituációnak a bemutatása. Ezután jön az eseményeknek az elmesélése, amely szorosan összefonódik az értékeléssel, végül pedig a megoldás és a kóda zárja a narratívát. A SZÖSZI-interjúk elbeszéléseiben ritkák voltak az olyan narratívák, amelyekben a LABOV–WALETZKY modell minden része maradéktalanul megjelent, ám az orientáció, az események és az értékelés általában jelen voltak az elmesélt történetekben. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a diskurzusjelölőknek milyen szerep jut a narratívákban, s melyek közülük a leggyakoribbak az interjúkban.

3. A diskurzusjelölőről

A diskurzusjelölők (pl. *hát, szóval, úgymond, ugye, tulajdonképpen*) diskurzusszegmenseket kötnek össze, és pragmatikai viszonyokat jelölnek. Értelmezésükhöz szükség van a kontextus ismeretére, ugyanis a diskurzus minden tényezője közt képesek kapcsolatot teremteni. Emellett társalgásirányító szereppel is rendelkeznek: jelölhetik a szó átadását, a beszédjog megtartását és a szó átvételét is. A diskurzusjelölők általában nincsenek hatással a megnyilatkozás igazságfeltételeire, nem befolyásolják annak a propozicionális tartalmát, azonban emocionális és expresszív, valamint attitűdjelző funkciójuk is van. Emellett textuális szereppel is bírnak: a diskurzusszegmensek közti kapcsolatot jelölvén hozzájárulnak a szöveg koherenciájának a létrejöttéhez és fenntartásához (vö. SCHIRM 2011). A diskurzusjelölők jellegzetességeiről nincs teljes egyetértés a szakirodalomban. Az eltérő felfogások tipológiáiból kiindulva különféle diskurzusjelölő-definíciók összehasonlításával FURKÓ BÁLINT PÉTER (2011: 46) az alábbi tulajdonságokat tartja a diskurzusjelölők fő ismérveinek: 1. koherencia jelzése és kapcsoló szerep, 2. kontextusfüggőség, 3. oralitás, 4. szintaktikai változatosság, 5. procedurális jelentés, 6. multifunkcionalitás, 7. attitűdjelölés, 8. változó hatókör, 9. nem propozicionális tartalom, 10. konstans alak. A felsorolt 10 definitív jegy mentén körvonalazódó diskurzusjelölő-fogalom kiválóan alkalmas az empirikus anyag elemzésére, ugyanis a diskurzusjelölőknek e jellegzetességei a SZÖSZI-interjúkban is megfigyelhetők.

4. Korpusz, módszer, hipotézisek

A SZÖSZI-interjúkból a diskurzuselemzés elméleti keretét felhasználva 3 felvételt, az A47, az A62 és a B144 jelzetű anyagokat elemeztem. A felvételek

összidőtartama 545 perc volt. A 3 adatközlő mindegyike 60 év fölötti férfi volt, ám különféle iskolázottsággal rendelkeztek. Az A47-es interjú alanya 64 éves, főiskolát végzett férfi volt. Az A62-es adatközlő 69 esztendő volt, s egyetemi diplomával rendelkezett, míg a B144-es beszélő 81 éves volt, s elemi iskolába, valamint iparitanuló iskolába járt.

A vizsgálat előtti egyik kiinduló hipotézisem az volt, hogy a spontán beszédhez hasonlóan a SZÖSZI-interjúkban is a *hát* dominanciájával fogok találkozni mind az adatközlők, mind a terepmunkások részéről. Emellett úgy véltem, hogy a *hát*-nak a tájszótárakban adatolt jelentésein kívül más használati körei is megjelennek majd a szegedi interjúszövegekben. Valamint azt vártam, hogy a nyelvi interjú jellegzetességéből adódóan a *hát* mellett a történetmondásra és a magyarázatra használt elemek lesznek még túlsúlyban a diskurzusjelölők közt. Továbbá azt is feltételeztem, hogy a SZÖSZI-szövegekben jellemzőek lesznek a diskurzusjelölő-társulások. A szövegtípus jellemzőinek az ismeretében a diskurzusjelölők két fő funkcióját vártam dominánsnak: egyrészt a textuális szerepük-ből adódóan úgy véltem, hogy ezek a szöveg koherenciáját fogják segíteni, s fontos szerepük lesz a narratívákban, másrészt viszont az emocionális és expresszív funkciójuk vélhetően a beszélő attitűdjét fogja majd jelezni az elmesélt történetekben.

Az eredmények bemutatása előtt azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a SZÖSZI-interjúk átmenetet képeztek a spontán és a teljesen irányított beszélt nyelvi megnyilatkozások közt. A vizsgált interjúk mester-ségesen generált volta a spontán beszédhez képest biztosan korlátozta a diskurzusjelölők használatának a körét. Hiszen a diskurzusjelölők társalgásirányító szerepe és az attitűdjelző funkciójuk kifejeződése visszafogottabb egy mester-séges műfajban, mint egy spontán társalgásban. A diskurzusjelölők használatát és gyakoriságát ugyanis nagymértékben meghatározza annak a szövegtípusnak a jellegzetessége, amelyben megjelennek.

5. A leggyakoribb diskurzusjelölők a SZÖSZI-ben

Nézzük először szám szerint a leggyakoribb diskurzusjelölők interjúnkénti megoszlását!

A47 (192 perc)	<i>hát</i>	<i>ugye</i>	<i>persze</i>	<i>egyébként</i>	<i>szóval</i>	<i>úgyhogy</i>
összesen	366	231	63	62	32	32
adatközlő	310	218	53	48	17	27
terepmunkás	56	13	10	14	15	5

1. táblázat: Az A47-es interjú diskurzusjelölői

A 192 perces A47-es jelzetű anyagban mind az adatközlő, mind pedig a terepmunkás a *hát*-ot használta a legtöbbször, összesen 366-szor. Ezt követte az

ugye 231 előfordulással, majd szinte azonos, 60 fölötti darabszámmal a *persze* és az *egyébként* következett, végül pedig ugyanannyi összmegjelenéssel, 32–32 adattal a *szóval* és az *úgyhogy* zárta a sort.

A62 (189 perc)	<i>hát</i>	<i>ugye</i>	<i>szóval</i>	<i>úgyhogy</i>	<i>persze</i>	<i>egyébként</i>
összesen	226	140	52	29	15	8
adatközlő	203	139	46	23	11	1
terepmunkás	23	1	6	6	4	7

2. táblázat: Az A62-es interjú diskurzusjelölői

A 189 perces A62-es interjúban is a *hát* és az *ugye* fordult elő összességében a legtöbbször. Az előbbire 226, míg az utóbbira 140 adat volt a felvételben. A *szóval* 52-szer, az *úgyhogy* 29-szer, a *persze* 15-ször, míg az *egyébként* csupán 8-szor jelent meg a mintában, s egyébként ez utóbbi volt az egyetlen ebben az anyagban, amelyet a terepmunkás többet használt, mint az adatközlő.

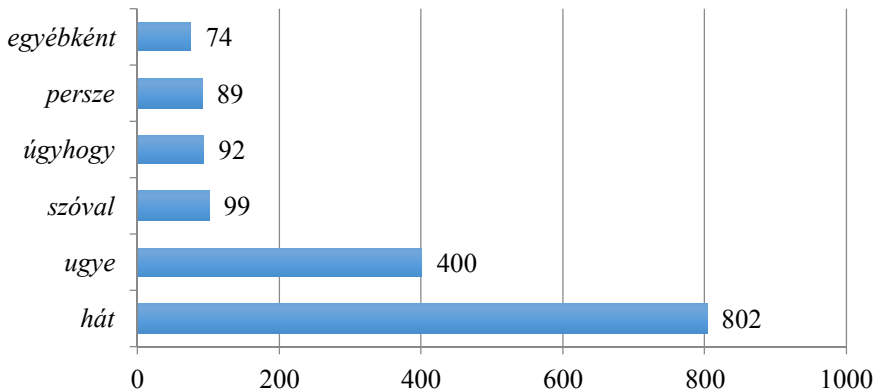
B144 (164 perc)	<i>hát</i>	<i>úgyhogy</i>	<i>ugye</i>	<i>szóval</i>	<i>persze</i>	<i>egyébként</i>
összesen	210	31	29	15	11	4
adatközlő	191	31	25	15	4	0
terepmunkás	19	0	4	0	7	4

3. táblázat: A B144-es interjú diskurzusjelölői

Az utolsó vizsgált interjúban, a 164 perces B144-es jelzetűben a másik két beszélgetéshez hasonlóan szintén a *hát* dominált, összesen 210 adattal, s láthatjuk, hogy a többi diskurzusjelölő viszont csupán 30 körüli vagy az alatti elemszámú volt.

A három felvételtől is kiderül, hogy a diskurzusjelölők előfordulása egyéni különbségeket is mutat. Az A47-es interjú adatközlője a 6 vizsgált diskurzusjelölőt összesen 673-szor használta, szemben a csaknem azonos időtartamú A62-es interjú adatközlőjének 423 diskurzusjelölőjével. A legrövidebb, B144-es interjúban viszont már csupán 266 volt az adatközlő által összesen használt diskurzusjelölők száma. Bár mindhárom idős adatközlő beszédében a *hát* volt a leggyakoribb, ennek az elemnek az előfordulási aránya is eltérő volt az interjúkban. A közel azonos időtartamú A47-es és A62-es interjú közül az előbbi adatközlője 310 *hát*-ot használt, míg az utóbbi informátora 203-at. A mintegy fél órával rövidebb B144-es anyagban pedig az adatközlő 191-szer mondta ki a *hát*-ot. Az egyéni különbségek ellenére azonban már ebből a kis mintából is kitűnnek a diskurzusjelölő-használat arányai és tendenciái.

Összesítve a három interjú adatait és megszüntetve a szerepek (adatközlő/terepmunkás) szerinti bontást, az 545 percnyi anyagban a vizsgált 6 diskurzusjelölőre vonatkozó előfordulási gyakoriságok az 1. ábrán láthatók.

1. ábra. A diskurzusjelölők megoszlása a SZÖSZI-korpuszban

Az 1556 diskurzusjelölő-példány közül — a várakozásnak megfelelően — valóban a spontán beszéd egyik leggyakoribb diskurzusjelölője, a *hát* fordult elő a legtöbbször, 802 alkalommal. Vagyis átlagosan 41 másodpercenként hangzott el egy-egy *hát* a SZÖSZI-interjúkban. Az elem gyakoriságából már sejthető, hogy igen funkciógazdag elemnek kell lennie, ha ilyen sokszor használják. Nézzük, hogy a nyelvjárásokban milyen szerepet társítanak a *hát*-hoz!

6. A *hát* funkcionális spektruma a nyelvjárási gyűjtések és a tájszótárak alapján

A SZÖSZI Szeged nyelvhasználati képéről ad információt, ezért érdemes megnézni, hogy a szegedi nyelvjárásban milyen funkcióit különítik el a *hát*-nak. BÁLINT SÁNDOR a Szegedi szótárban az alábbi 5 jelentését adja meg a szónak: 1. 'tehát', 2. 'akkor', 3. megelőző mondat erősítése, 4. 'természetesen, hogyné', 5. kérdő mondat bevezető szava (SzegSz.). A Szegedhez közeli Hódmezővásárhelyről pedig az Új magyar tájszótár a *hát* stigmatizálását adatolja. Ott az olyan emberre, aki gyakran kezdi a mondanivalóját *hát*-tal, a *Hát alatt vőgy is van* szólást használják (ÚMTsz.).

FISCHER IGNÁCZ már 1877-ben azt írta, hogy a „nép a *hát*-ot rendkívül szereti” (1877: 347). Legtöbbször nyomósító szócskának, kiegészítő partikulának tekintik a *hát*-ot a népnyelvben, s néha csak azért használják, hogy egy lezárt gondolatot és egy másik megnyilatkozást összekössenek általa. Nagyon gyakori a népnyelvben a *hát*-tal való kérdés is, ezt már 1899-ben megállapította KOSZTOLÁNYI ZOLTÁN (1899: 541–547), s a későbbi nyelvjárási gyűjtések és tájszótárak is adatolják a *hát* kérdésbevezető szerepét.

A regionális tájszótárak közül a *hát*-hoz a legtöbb jelentést CSÜRY BÁLINT Szamosháti szótára (SzamSz.) és KERESZTES KÁLMÁN Ormánysági szótára

(OrmSz.) társítja, mindkét munka 9–9 jelentést közöl. CSÜRY BÁLINT a Szamosháti szótárban a 'tehát' és az 'akkor' jelentéseken túl a *hát*-ot egyfelől a továbbfolytatott kérdés bevezető szavaként említi (pl. *Hát a lú elég nagy vóút?*), másfelől a meglepetés és a csodálkozás tartalmának a jelölőjeként (pl. *Hát hagyod magad?*), illetve az 'ugyanbizony, vajon' jelentésben is adatolja a szót (pl. *Na, hát mit akārsz? Hát ezek vajom mit akārnānak?*). Emellett a főmondati szakasz bevezető szavának is tartja (pl. *Még ez a kasza, akit ideadott édesapám, hát jobb*), illetve az előző mondatok tartalmát megerősítő feleletek kezdő szavaként is bemutatja a *hát*-ot (pl. *Ki kém má hājtani a jóúsāgot. Hát ki biz : a, hallod*), valamint a 'persze, természetesen, hogyne' (pl. *Pista is ot vóút? Hát!*) és a 'no, nos' jelentésére is hoz példát (pl. *Hát hallom, hoty szép ety tempóút tettek a cséplēsnel*).

KERESZTES KÁLMÁN pedig az Ormánsági szótárban az alábbi 9 jelentését adja meg a *hát*-nak: 1. 'igen', 2. 'tehát', 3. magyarázatot váró szó: 'ugyan', 4. valaminek vállalását, helybenhagyását, elfogadását jelző szó, 5. erős felindultság szava, 6. a figyelemfölcsigázás kifejezője, 7. az elbeszél cselekmény befejezésének, a megoldásnak a kezdő szava, 8. 'de', 9. az előző mondanivalót megerősítő szó.

A regionális tájszótárak közül még a Szlavóniai (kórógyi) szótár (SzlavSz.) is a *hát* gazdag funkcióköréről ad számot, s a következő 6 jelentését különíti el a szónak: 1. kérdés bevezető szava, 2. csodálkozást, megütközést kifejező kérdés bevezető szava, 3. kérdésre adott felelet, 4. 'tehát', 5. a figyelem felcsigázása elbeszélésben, 6. az előző mondatot megerősítő szó.

A tájszótárak (SzegSz., OrmSz., SzamSz., SzlavSz.) jelentésmegadásai közt vannak egymást átfedő kategóriák. Ám e négy regionális szótár még együttesen sem fedi le a *hát*-nak azt a gazdag jelentéskörét, amely a SZÖSZI-interjúkban megfigyelhető.

7. A *hát* funkciói a SZÖSZI-ben

A SZÖSZI-interjúkban a *hát*-ot egyfelől attitűdjelző szerepben használták a beszélők, főként az adatközlők, s az elem képes volt bizonytalanságot, vonakodást, csalódottságot, döbbenetet, mentegetőzést és dicsekvést is kifejezni, ugyanakkor tudta a mondanivalót erősíteni és retorizálni, de tompításra is alkalmas volt, valamint evidencialitást is képes volt jelezni. A *hát* emellett megakadásjelenségként is funkcionált az interjúkban: időnyerésre és gondolkodásra, valamint szókeresésre és önjavításra is használták a beszélők. A *hát* részt vett továbbá az interjúk strukturálásában is: mindkét szereplőnél jellemző volt az elem következtető kötőszói megjelenése, ezen túl pedig a terepmunkások főként a beszélgetés irányítására és a kérdés bevezetésére használták a *hát*-ot, míg az adatközlők a mondandójuk elkezdését, továbbvitelét, lezárását és összegzését is

sokszor a *hát*-tal oldották meg. De témaváltásra, történetmesélésre, idézésre, példaadásra is használták a szót, s gyakori volt még az adatközlők válaszaiban a *hát* általános válaszjelölőként is. Nézzük ezeket a szerepköröket részletesen, példákkal szemléltetve, s kezdjük a spontán beszédből adódó jellegzetességekkel!

A megakadásjelenségként használt szókereső *hát*-nál az elem előtt rövid szünet található, ahogy azt az alábbi példa is mutatja:

(1) A47: *Ilyen Q én akkor dolgoztam olyan munkahelyen, ahol voltak ilyen P hát hogy is m- ilyen termelési tanácskozások.* (A47, 00:21:27)

A diskurzusjelölő előtti szüneten kívül a szókeresést a példában a *hát* előtt szereplő *ilyen* diskurzusjelölő, illetve az utána álló *hogy is mondjam* kifejezés *hogy is m-* alakja is jelzi.

Olyankor is megjelent a SZÖSZI-ben a *hát*, amikor az adatközlő elbizonytalanodott a választott szót illetően. Például:

(2) B144: *Van egy, van egy barátom. Hát barátnak Q barátom, mondjuk úgy. És az kukás. QQ Elnézést, hogy ilyen embör vagyok.* (B144, 00:20:22)

Az adatközlő az előzőleg kimondott *barátom* szót először a *hát* diskurzusjelölővel finomította, majd a szabadkozását később a *mondjuk úgy* szerkezettel is megerősítette.

De a *hát*-ot önjavító szerepkörben, újrafogalmazás-jelölőként is alkalmazták a beszélők, ahogy az a következő A62-es interjúrészletben látható, ahol a *hát* előtt még egy hosszabb szünet is jelzi, hogy a beszélő korrigálni fogja a korábban elmondottakat:

(3) A62: *Most ez lehet, hogy a mai világba<n> már nem egészen így van pontosan, de de amikor még P a rendszerváltás előtti időkből, akkor is olyanok vótak a ci<:>gányok, mint most. Pedig akkor tényleg meg volt a az a lehetőségük is, hogy elmehettek dolgozni. Voltak közülük sokan is, P hát, nem tudom, hogy sokan-e, de voltak, akik dolgoztak. Mondjuk úgy a P negyed része az dolgozott* (A62, II/00:48:44)

Az újrafogalmazás-jelölőként álló *hát*-ok esetén az elem segítségével pontosították és javították a beszélők a jelölő előtt elhangzottakat.

A spontán beszéd jellegzetességeiből adódó *hát*-ok egy részénél megfigyelhető volt, hogy valamilyen beszélői attitűd is hozzátapadt az elemhez. Az adatközlők azáltal, hogy a megakadásukat a *hát*-tal verbalizálták, az elem hangsúly- és hanglejtésvizonyával a terepmunkás tudtára adták a mondanivalóhoz kapcsolódó viszonyukat. Például az alábbi részletben a hezitálás és a bizonytalanság mellett a csalódottság, illetve a mentegetőzés is kiérezhető a diskurzusjelölőből, s ezt a *hát* magasabb tónusa, a magánhangzó hosszabb ejtése, valamint az elem után következő rész tartalma is alátámasztja.

(4) Tm: *És mi a véleménye a saját beszédéről?*

B144: **Hát**, nem tudok mit mondani. Ezt másnak köllene mögállapítani, hogy én, tehát mondom, igyekszök, hogyha olyan helyő- (B144, 00:18:48)

A SZÖSZI-ben az interjú strukturálására is sokat használták a szereplők a *hát*-ot. A terepmunkásoknál jellegzetes volt az elem a tájszótesztben a rövid, egymás utáni kérdések feltevésénél, amint azt az A62-es anyag alábbi részletei is mutatják:

(5) Tm: **Hát**, az mit jelent, hogy mögénten? [...] **Hát** az mi mi mit takar, hogy száрма? [...] **Hát** a cimet? [...] **Hát** az mit jelent, hogy darvadozás? [...] **Hát** mi az a kotla? [...] **Hát** az, hogy bölcsködik? (A62, 01:34:05)

Az adatközlőknél pedig általános válaszjelölői szerepben volt megfigyelhető a *hát*, azaz a kérdésre adott válasz elején használták az elemet. Például:

(6) Tm: *Ismeri, ismeri-é azt, hogy ludáj?*

B144: *Hogyné.*

Tm: *Mit jelent?*

B144: **Hát** ami ilyen ludáj. [nevet]

Tm: *És milyen az a ludáj?*

B144: **Hát** mint a ludáj tök, mondjuk például. (B144, 01:41:58)

A *hát* diskurzusjelölőt az általános válaszjelölői szerepe mellett a *hát például* társulásban az adatközlők példa felvezetésére is használták, ezt láthatjuk az alábbi részletben:

(7) Tm: *Mi mik történtek? Tudna például egy egyet mondani?*

B144: **Hát például.** [nyelvével csettint] *A Q túzoltó vótam, és elismer Q -ten Q ilyen akrobatikus embör vótam, tehát én P emeletzöl <l> ugrásokba <n>* (B144, II/00:32:02)

A narratívákban az adatközlők olykor a *hát* beszéd-toldó szerepét hívták segítségül, ilyenkor az elem az *és*, *és akkor*, *és aztán* szinonimájaként szerepelt, s a mondanivaló továbbvitelére szolgált. Az alábbi részletben az első *hát* a beszéd-toldó szerepe mellett a mesélő attitűdjét is kifejezi, a második *hát* pedig fokozó hozzátoldó kapcsolatos viszonyt jelöl:

(8) A47: *viszont a másik oldalon meg hát a vörös nyakkendőről nekem nagyon rossz véleményem volt, hát nekem v vót is aztán még általános iskolába <n> gondom arról, mer <t>* (A47, 01:00:32)

A *hát* nem csupán kapcsolatos viszonyt képes kifejezni, hanem a többi logikai viszony (ellentét, következtetés, magyarázat) kódolására is alkalmas, ahogy az a tájszótárak jelentésmegadásaiban is látható. A vizsgált SZÖSZI-interjúkra azonban nem jellemző a *hát* ellentétes kötőszói szerepe. Gyakran előfordult viszont a *hát* a *de hát* diskurzusjelölő-társulás egyik tagjaként, s olyankor a *de* által kifejezett ellentétet nyomatékosította.

A történetek mesélésekor az adatközlők az idéző funkcióját is kihasználták a *hát*-nak, s ezzel imitálták a párbeszédet. Idézet jelölésekor a *hát* legtöbbször a *hát mondom* szerkezetben, illetve annak rövidült *há mondom* alakjában fordult elő:

(9) A47: „Ezt honnan vette?” **Há<t> mondom** „Professzor úr, hát a könyvbő<l>.” „Maga könyvből tanult?” **Há<t> mondom** „Professzor úr, mibő<l> tanu<:><l> tam volna, föl voltam óralátogatás alól mentve, katona voltam, három napja szereltem le.” „Jaaaj, fiam. És magának senki nem mondta, hogy azt a tankönyvet így feliné<l> ketté kö<:><l><l> tépni, és amit az XXX írt, azt ki kö<:><l><l> dobni a szemétre? Senki nem mondta ezt magának?” **Há<t> mondom** „Professzor úr, ne haragudjon, hát én nem is ismerem senkit, de, én csak a Tanulmányi Osztályt ismeröm, ahol mondták, hogy ho- hogy köll magá- Professzor úrhoz jönni ide vizsgázni.” (A47, 01:04:19)

A bemutatott részletből jól látszik, hogy az adatközlő az elmesélt történetben következetesen a saját maga által mondott beszédrész előtt használta a *hát mondom* kifejezést, s ennek segítségével érzékeltette a beszélőváltásokat.

Történetmesélés közben az adatközlők retorizálásra, a mondanivalójuk hatásosabbá tételére is használták a *hát*-ot:

(10) A47: *Mindön hibája ellenére, mer<t> mer<t> sz- nem akarom azt mondani, hogy annak nem voltak hibája, de- de hát könyörgöm hát P hát Q volt-e valaha is tökéletes társadalom? És lesz-e valaha is tökéletes társadalom?* (A47, 00:12:47)

(11) A62: **Há<t>** *milyen körforgalom az, ahol lámpák irányítják a forgalmat?! Hát egy egy rendes körforgalomba nem köll lámpa, hát azér<t> találták ki, hogy menjen P ütemesen a forgalom.* (A62, 01:52:23)

Ahogy az idézett példákban is látható, a *hát*-tal bevezetett retorikai kérdések ellentétes tartalmú állításokká fordíthatók át, az A47-es interjúban a *hát volt-e valaha is tökéletes társadalom?* kérdés 'a soha nem volt tökéletes társadalom' állítással egyenértékű, míg az A62-es *Hát milyen körforgalom az?* kérdése a 'semmilyen körforgalom' állítást kódolja. A retorizáláshoz is kapcsolódó nyomatékositással dicsekvést is képes kifejezni a *hát*, egyúttal felkelti a hallgató érdeklődését is a mondanivaló folytatása iránt. Például:

(12) Tm: *Előfordult-e életében az, hogy úgy tűnt, komoly veszélyben forog az élete, vagy hogy súlyosan mögsérülhet?*

B144: *Nagyon sokszó<r>.*

Tm: *Sokszor?*

B144: *Á, hát én olyan do<:><l>gokat produkáltam drágám, hogy* (B144, II/00:31:50)

A retorizálással és a mondanivaló továbbvitelével együtt a beszélő döbbenetét is képes jelezni a *hát*, ahogy azt az alábbi példa több adata is mutatja:

(13) B144: *Képzeld el - aszongya -, előtted vót egy gyerök, e<:><l>hajigálta a szalonnát. Tehát a szalonnát e<:><l>dobta. Aztán mondom: „**Hát** hülye vót az? **Hát** a szalonnát e<:><l>dobni? **Hát** ez istenkísértés! **Hát** ilyen nincsen.”* (B144, 00:56:48)

A bemutatott részlet utolsó *hát* eleme (*Hát ilyen nincsen*) egy újabb használati kört mutat: a konklúziószoói szerepet. Nézzünk erre egy másik példát is a B144-es beszélőtől!

(14) B144: *Dehogy mönt e<:><l>! Újra kilukadt, de akkó má nem engedték haza, hanem mögcsinálták szépen. Q Jó felit lévőtték a gyomrának, soha nem vót vele utána baja. **Hát** ennyit a szögénységű<l>. Nagyon szögényök vótunk.* (B144, 00:15:39)

A konklúziószóként álló *hát*-tal a beszélő a téma összefoglalását és lezárását jelzi. A *hát* emellett alkalmas a nyilvánvaló állítás jelzésére is, azaz evidencialitásjelző szerepe is van az elemnek, ahogy az az alábbi példában látható:

(15) A62: *Mondjuk úgy a P negyed része az dolgozott, [köhög] de a többi háromnegyed része akkor is csak úgy lógtak a másiknak a nyakán. [köhög] Most meg most meg a Q az állam- P -bácsi nyakán lógnak ugye. **Hát** tudja mindenki, hogy P mi a helyzet velük kapcsolatba<n>.* (A62, 00:49:18)

A *hát*-tal azonban nem csupán nyomatéket és evidencialitást lehet kifejezni, hanem az elem a mondanivaló szándékos gyengítésére is alkalmas. Ilyenkor nem a beszélő bizonytalanságát jelzi, hanem a mondanivalót tompítja. Például:

(16) Tm: *De volt esetleg olyan helyzet, mikor Önt nem értötték meg valamilyen magyar lakta vidékén, határon túli magyar lakta vidékén?*

A62: *Ühüm. Nem volt, nem. P Nem, **hát** mondjuk P Ez köszönhető annak is, mondjuk **hát** én Q **hát** mostan nem akarom magamat így én [nevet] di<:>csérni, de **hát** tehát én föl P ismerem, hogy tehát mingyár át tudok váltani. Tehát észreveszem magamat mingyár, hogy hol vagyok, vagy kívül vagyok szembe, persze.* (A62, 00:25:06)

Ebben a részletben a többszörös *hát*-on kívül még a szintén többször előforduló *mondjuk* diskurzusjelölő is jelzi, hogy az adatközlő próbál óvatosan fogalmazni, és igyekszik magát szerénynek feltüntetni. Vagyis a *hát* használatával az adatközlő a saját arculatát kívánja óvni.

A SZÖSZI-interjúkban a beszélői attitűdök közül még vonakodást is kifejezett a *hát*, ahogy azt az alábbi példa is mutatja:

(17) Tm: *A házastársára visszatérve, ha jól emlékszöm, még nem mesélte el, hogy hogyan ismerkedtek mög.*

B144: ***Hááát...***

Tm: *Mesélne kicsit róla?*

B144: **Háát** *nem tudom.* (B144, 01:06:28)

Az adatközlő a *hát* magánhangzóját mindkét esetben hosszan elnyújtva ejtette, s közben a hanglejtést is lebegtette, vagyis a szupraszegmentális tényezők is a vonakodást jelezték.

A *hát* gyakoriságát és funkciógazdagságát jól szemlélteti az alábbi példa:

(18) A47: *és akkor egy nagyon kedves barátomnak az édesapja, aki ott ügyvéd volt, látta, hogy ott ténfergők, aszongya „kire vársz?” há<t> mondom „Az XX-re.” Ez a Hármas-számú ügyvédi munkaközösségne<l> vót, ott a Centrum Áruházzal szömbö<n>. Há<t> mondom „Az XX-re.” „Mit akarsz tē az XX-től?” Hát mondom „Beadtam ide papírt, szeretnék itt...” „Gyere be hozzám!” Aszo ... „Figyelj ide, gyerök! Hát tē az YY-nak vagy a fia. Hát én szeretlek tégöd, mer<t> egy okos gyerök vagy, meg egyébként is, de hát az XX-ék ide tégöd, pártbizottsági ajánlás nélkül, há<t> fő<.:><l> nem vösznek. Há<t> mást se nagyon vösznek föl, csak legföljebb valami csókost. Mást sē, nemhogy tégöd! Hát tē ezt nem tudtad?” Hát mondom „Nem. Nem.” (A47, 01:07:02)*

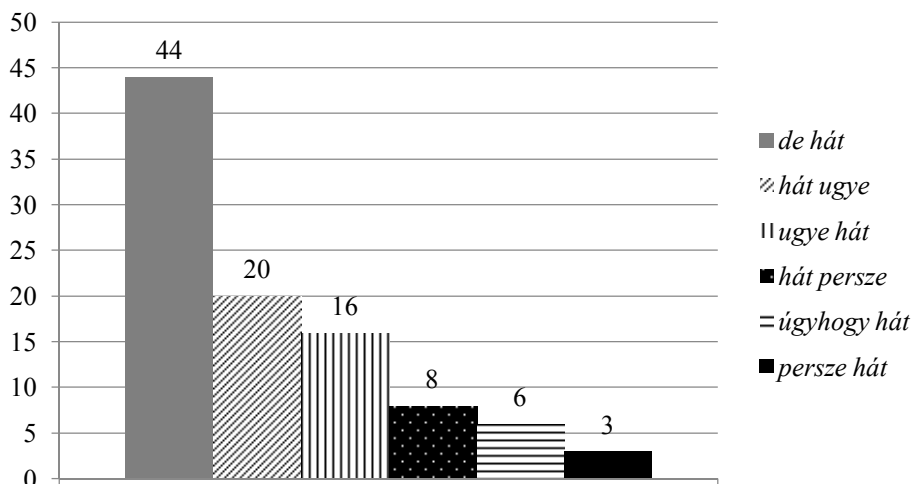
A bemutatott részletben az adatközlő a történet mesélésekor a *hát mondom*-okkal jelezte a beszélőváltásokat és az idézést. A *Hát én szeretlek tégöd hát-ja* 'bár' jelentést kódol, míg a *de hát* diskurzusjelölő-társulásnál a *hát* érzelmi többlettartalmat fejez ki, s az ellentétet nyomatékosítja. Az utána következő *há<t> fő<.:><l> nem vösznek* részben a *hát* egyszerre jelez evidencialitást és érzelmi telítettséget. A *Há<t> mást se nagyon* megnyilatkozásban az érzelmi többlet mellett nyomatékosítást is kódol a *hát*. A kérdésbevezetőként álló *hát*-tal a beszélő a csodálkozását fejezi ki. Míg az utolsó *Hát mondom*-os részben az idézés mellett az egykori bizonytalanságot is jelzi a *hát*. E rövid interjúrészlet nem csupán a *hát* funkciógazdagságát mutatja, hanem azt is, hogy a *hát* gyakran egyszerre többféle szereppel is bír, tehát valóban multifunkcionális elem.

A SZÖSZI-interjúkból hozott példák a *hát*-nak több mint 15-féle használatát mutatták. Az elem gazdag funkciókörét ALBERTI GÁBOR a ReALIS diskurzus-reprezentációs keretben úgy magyarázza, hogy a *hát* „különlegessége [...] abban áll, hogy a *hát* közvetlenül nem funkcionál jelként, hanem úgy működik, mint egy szemafor, amelyik különféle jelzéseket tud adni”, többek közt „a közlés bizonyossági fokának” a kérdésében (2016: 23). ALBERTI szerint ebből a sokféle lehetséges használati körből adódik az elem gyakorisága.

8. A SZÖSZI-interjúk diskurzusjelölő-társulásai

A *hát* nem csupán magában fordult elő a korpuszban, hanem más diskurzusjelölőkkel együtt diskurzusjelölő-társulásokban is megjelenik. A vizsgálat előtt azt vártam, hogy a SZÖSZI-interjúkban gyakoriak lesznek a diskurzusje-

lölő-társulások, ám ahogy az a 2. ábrán is látszik, ez a feltevés nem igazoló-
dott be.

2. ábra: Diskurzuszjelölő-társulások a SZÖSZI-ben

Az 545 percnyi felvételben csupán 44 *de hát*, 20 *hát ugye*, 16 *ugye hát*, 8 *hát persze*, 6 *úgyhogy hát* és 3 *persze hát* diskurzuszjelölő-társulás szerepelt. DÉR CSILLA ILONA (2016) 4 műfaj (interjú, véleménykifejtés, tartalomösszegzés és társalgás) anyagát tartalmazó BEA adatbázis spontánbeszéd-alkorpuszán a diskurzuszjelölő-társulások jóval nagyobb arányát regisztrálta. A különbség származhat a műfaji eltérésekből, illetve a jelenlegi minta kis méretéből és homogenitásából is, tehát a diskurzuszjelölő-társulásokat mindenképpen érdemes még tovább vizsgálni. Az eredményekből azonban látható, hogy a SZÖSZI-ben megjelenő kollokációkban is az egyik elem mindig a *hát* volt. Nézzünk a korpuszból egy-egy példát a gyakoribb társulásokra!

Legtöbbször a *de hát* jelent meg az interjúkban, ezzel az egységgel a beszélők általában az ellentétet nyomatékosították, ahogy azt az alábbi példa második *de hát* társulása (*de hát akkó nem úgy vót*) is mutatja, míg a részletben szereplő első *de hát* (*de hát lényeg az*) a korábbi témához való visszatérést jelzi.

(19) B144: *Tehát tűzoltó P hivatásos me<r><t> nem volt faanyag. QQ Hányba<n>vót ez? Hatvanas évekbe<n> asziszöm. De hát lényeg az, hogy tűzoltó is vótam tíz évig. Kilenc és félig, me<r><t> ha tízig vagyok, akkó két év karkedvezményt kapok. De úgy be -gőző<:><l>tek, olyan mérges löttem, hogy Q egybű<l> otthagytam. De hát akkó nem úgy vót, lehetött állást kapni. Mög az asztalosipar is akkorára má újra helyrebillent.* (B144, 00:50:40)

Az ellentétet nyomatékosító *de hát*-okban szereplő *de* a korábban elhangzotakkal állítja szembe a társulás utáni diskurzusszegmens tartalmát, míg a *hát* a

beszélő attitűdjét fejezi ki az elemet követő gazdaegység jelentésének a módosításával (vö. DÉR 2017).

A diskurzusjelölő-társulások közül gyakori volt még a *hát ugye* kombináció is. A társulásban szereplő *hát* a beszéd folytatását fejezte ki, vagyis önálló funkciója volt, s nem módosította az utána álló *ugye* elem jelentését. Például:

(20) A47: *Na, én is diszdzsoké voltam egyébként. Na ez úgy van, hogy hát ugye apám Q szikvizes volt, ugye szög- szögény öreg, én láttam, hogy mi<t> csináltak azér<t> vele* (A47, 00:49:44)

A *hát ugye* társulásokban a *hát* biztosította a történetmesélés folytonosságát, míg az *ugye* a szöveggörnyezettől függően vagy magyarázó szerepkörben állt, vagy a beszélő/hallgató számára ismert dolgot jelölte. A *hát ugye* kombináció fordítottja, az *ugye hát* is megjelent a SZÖSZI-korpuszban. Ilyenkor a társulás egésze magyarázatot fejezett ki, amint azt az alábbi részlet két adatában is láthatjuk.

(21) A47: *nem ez a mögoldás, hanem az a mögoldás, hogy eljussanak az üzeneteink az embörökhöz, és Q próbáljuk ugye hát azé<r><t> csak jogvégezött embör vagyok, csak értöm, hogy miről van szó, és ugye hát ez az első Q mondjuk azt, hogy nem is tudom, mi az, diploma ugye, igen, az első diploma is azt mutatja, hogy* (A47, 01:22:03)

A SZÖSZI-interjúk diskurzusjelölő-társulásainál is ugyanaz volt megfigyelhető, mint amit DÉR CSILLA ILONA tapasztalt a BEA spontánbeszéd-alkorpuszán (2017). A *hát* vagy az őt megelőző/követő diskurzusjelölő jelentését árnyalta, például felerősítette azt, vagy önálló funkcióval bírt. A különböző társulások esetén a későbbiekben érdemes lenne a jelölők előtti, illetve utáni szüneteket is megvizsgálni az egyes használati körök pontosabb jellemzése érdekében.

9. A diskurzusjelölők a SZÖSZI narratíváiban

A vizsgálat előtt azt feltételeztem, hogy a szövegtípus jellegzetességeiből adódóan a SZÖSZI-interjúkban a történetmondásra és a magyarázatra használt diskurzusjelölők lesznek túlsúlyban. A leggyakoribb elemek (*hát, ugye, szóval, persze, egyébként*) funkcióinak az elemzése igazolta is ezt a várakozást. A diskurzusjelölőknek a narratívákban betöltött szerepköreit nézve GONZÁLEZ (2004: 87) alapján megállapítható, hogy a diskurzusjelölők mind szemantikai, mind pragmatikai szinten hozzájárulnak a szöveg koherenciájához. Szemantikai szinten az ok-okozat kifejezése, az időbeliség jelzése, valamint az újrafogalmazás történik általuk. Míg pragmatikai szinten egyrészt a retorikai szerkezet kialakításában vesznek részt, másrészt a szekvenciális szerkezethez járulnak hozzá, harmadrészt pedig a következtetések kódolásában van fontos szerepük. A retorikai szerkezethez GONZÁLEZ (2004) szerint a személyes megjegyzés, a

személyes értékelés, a tisztázás, a konklúzió, a kiemelés, az evidencia, a kiegészítés, a gondolkodás, a folytatás és a témaváltás tartozik. A szekvenciális szerkezethez a szekvencia kezdése és zárása, valamint az idézés köthető. A következtetési komponenshez pedig az indoklás, az arcfenyegetés mérséklése, az előfeltevések közlése, a szöveg-világ lehorgonyzás és a kontextuális hatások sorolhatók (uo.).

A *hát* kapcsán már láthattuk, hogy az elem a történetmondásban a beszédtoladás, a példaadás, az idézés, a retorizálás, a következtetés és az újrafogalmazás kifejezése révén is fontos szerepet játszik, amellett, hogy számos beszélői attitűdöt is képes közvetíteni. Nézzük, mi a helyzet a többi gyakori diskurzusjelölővel!

Az *ugye* a 3 interjúban összesen 400-szor fordult elő. Az *ugye*-t magyarázó szerepben, közös előismeretre utaláskor, háttérinformáció közlésekor, valamint nyilvánvaló ismeret kifejezésekor használták a beszélők. Az alábbi részletben az adatközlő a számára nyilvánvaló információkat jelzi az *ugye* diskurzusjelölővel:

(22) A47: *Hát Q i- igazából én úgy tudom, hogy a családi legendáriumból, hogy ő **ugye** a negyvenes évekbe<n> má át lehetett járni Palicsra fürdeni. És akkó ott valahogy összeisméködtek. És **ugye** Mélykút, meg Szeged, meg Palics az **ugye** egy háromszög, és hát **ugye** ott talá<l>koztak, és ott megismerték egymást, és szerelem, és akkó.* (A47, 01:59:25)

A *szóval*, illetve annak rövidült változata, a *szal* szintén gyakori volt magyarázó szerep körében, de a beszéd továbbvitelére, összefoglalásra és a téma lezárására is használták. A következő példában a magyarázatnak és a mondanivaló folytatásának az összefonódását láthatjuk:

(23) B144: *Mer<t> főztem csirkepaprikást, az majd ho<:><l>nap nokedlivel lösz, vagy Q kis pörkölt tarhonyára rakok rá a húsábú<l>. **Szal szal** hogy mondjam mindég van valami variál. Vagy pörköltet főzök, röndös disznópörköltet.* (B144, 01:25:44)

Egy másik gyakori diskurzusjelölő, az *úgyhogy* a narratívákban következtető és magyarázó szerepben is megjelent, továbbá újrafogalmazásra, magyarázkozásra és a téma lezárására is használták. Az alábbi interjúrészletben az adatközlőt a nyelvjárásáról kérdezték, s ő a hosszan kifejtett válaszában a végén egy *úgyhogy*-gyal jelezte a téma kifejtésének a befejezését.

(24) A62: *Aki nem figyel P tehát az ilyeneket, ugye, nincsenek ilyen P előtanulmányai vagy iskolázottsága, az nem is figyel az ilyen dolgokra. De én se, én se, mert bizonyára azér<t> most is érzem a mos a mostani beszédemen is, hogy szóval tetten érhető a dorozsmai nyelvjárás [nevet], **úgyhogy**.* (A62, 00:11:07)

A diskurzusjelölők közül a *persze* a nyilvánvaló információ és a közös ismeret jelzésén túl jóváhagyásra, megerősítésre és mentegetőzésre is használatos

volt, valamint a 'bár' jelentést is ki tudta fejezni. Emellett a narratívák egyik jellegzetes szövegépítkezési módja, a melléktémának az elkezdése is köthető a *perszé*-hez. Az adatközlők ugyanis nem mindig lineárisan vezették a történetet, a mesélés közben épp eszükbe jutó információt olykor a *perszé*-vel kapcsolták az addig elmondottakhoz, ahogy azt a következő példa is mutatja:

(25) A62: *Akkor P utána P innen úgy kerültem erről a sertéstelepről, persze még ide hozzátartozik az is, mert én az Állatforgalminál ugye P saját magam Q szabtam meg, hogy Q tehát kötetlen munkaidőm volt.* (A62, 00:41:24)

Szintén a történetvezetésben volt fontos szerepe az *egyébként*-nek. Ezt a diskurzusjelölőt a témaváltáson és a részletezés folytatásán túl közbevetésre, mellékes információ közlésére is használták. Az alábbi részletben az *egyébként*-nek a közbevető, melléktémát bevezető szerepe figyelhető meg:

(26) A47: *és hát ugye én négyévesön én csak azt tudtam mondani, hogy „vádjad”, mer<t> még nem tudtam rendesen beszé<l>ni. [torkát köszörüli] Egyébként ott a az Anna-kútnál akkor egy ilyen Q egy ilyen rendőri irányító bódé volt, azt úgy ke<:><l><l> elképzelni, hogy ilyen betontalp volt, ilyen nagy betontalp, és fönt egy ilyen kör alakú [torkát köszörüli] mindenféle ki lehetett látni, és akkor ott nyomkodták, hogy melyik lámpa legyen piros, meg melyik legyen zöld* (A47, 00:10:07)

A bemutatott interjúrészletek alapján megállapítható, hogy az adatközlők a narratívákban gyakran használták a diskurzusjelölőket a történetek indítására, folytatására, részletezésre, lezárásra, összefoglalásra, melléktéma közbevetésére, valamint magyarázatra. A szövegépítkezésben betöltött szerepeik mellett pedig ezek az elemek egyúttal a beszélőnek az elmesélt történetekhez való viszonyulását is jelölték.

10. Összegzés, kitekintés

Az elemzés igazolta, hogy a spontán beszédhez hasonlóan a SZÖSZI-interjúkban is a *hát* a leggyakoribb diskurzusjelölő. A szerepeinek a számbavétele során kiderült, hogy a *hát* funkcionális spektruma jóval gazdagabb a tájszótárak szócikkeiben lévő jelentésleírásoknál: a három elemzett interjúból több mint 15-féle jelentése rajzolódott ki az elemnek. A *hát* nemcsak magában fordult elő a korpuszban, hanem diskurzusjelölő-társulásokban, vagyis a *de hát*, *hát ugye*, *ugye hát*, *hát persze*, *úgyhogy hát*, *persze hát* kollokációkban is megjelent, ám ezek a társulások nem voltak jellemzők az interjúkra. A vizsgálat során az is beigazolódott, hogy a többi gyakori diskurzusjelölő, azaz az *ugye*, a *szóval*, a *persze*, az *úgyhogy* és az *egyébként* a SZÖSZI-interjúk narratíváiban elsődlegesen a történetmondást és a magyarázatot segíti.

A kutatást érdemes volna tovább folytatni, még több SZÖSZI-interjúban megnézve a diskurzusjelölők arányát és szerepköreit, úgyelve arra, hogy külön-

féle nemű, életkorú és végzettségű adatközlők legyenek a kibővített mintában. Valamint célszerű lenne a kapott eredményeket más narratív szövegtípusokkal, például tanári magyarázatokkal, diákok feleleteivel, stand-up comedy előadásokkal is összevetni, hogy az egyes diskurzusjelölők műfajfüggőségéről, illetve -függetlenségéről még többet megtudhassunk.

Irodalom

- ALBERTI GÁBOR 2016. Hát a meg meg a hát. In: KAS BENCE szerk., „Szavad ne feledd!”. *Tanulmányok Bánréti Zoltán tiszteletére*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 17–27.
- BARTHA CSILLA–HÁMORI ÁGNES 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 134: 298–321.
- BORONKAI DÓRA 2013. A diskurzusjelölők szerepe társalgási szövegek beszélőváltásában a szociokulturális tényezők tükrében. In: FEKETE RICHÁRD–KURUCZ RÓZSA–NAGY JANKA TEODÓRA szerk., „Szépet, jót, igazat akarva”. *Tanulmányok N. Horváth Béla 60. születésnapjára*. Szekszárd, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar. 173–188.
- DÉR CSILLA ILONA 2016. Diskurzusjelölő-társulások a magyar spontán beszédben. In: GECSŐ TAMÁS szerk., *Ikon, nyelvi jel, szimbólum: nem természetes jelek a kommunikációban*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 192. Székesfehérvár–Budapest, Kodolányi János Főiskola–Tinta Könyvkiadó. 21–26.
- DÉR CSILLA ILONA 2017. A hát multifunkcionalitása a beszédműfajok és a diskurzusjelölő-társulások függvényében. *Beszédkutatás* 2017: 169–184.
- DOBOS CSILLA 2010. A diskurzusjelölők vizsgálata a tárgyalótermi kommunikációban. In: GECSŐ TAMÁS–SÁRDI CSILLA szerk., *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 114. Székesfehérvár–Budapest, Kodolányi János Főiskola–Tinta Könyvkiadó. 90–96.
- FISCHER IGNÁCZ 1877. Az „és” kötőszó III. *Magyar Nyelvőr* 6: 341–349.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2011. Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés: a kohézió vagy a koherencia eszközei? — Az implikáció mint a szövegösszefüggés eszköze. In: DOBI EDIT szerk., *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés. Petőfi S. János 80. születésnapjára*. Officina Textologica 16. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 37–57.
- FURKÓ BÁLINT PÉTER 2012. A diskurzusjelölők funkcionális spektruma angol nyelvű forgatókönyvekben. Az angol *of course* és a magyar *persze* kontrasztív elemzése. In: DOBI EDIT szerk., *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Diskusszió*. Officina Textologica 17. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 139–151.
- GONZÁLEZ, MONTSERRAT 2004. *Pragmatic markers in oral narratives*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins.

- SZ. HEGEDŰS RITA 2002. *A BUSZI elemzése a diskurzusjelölők szempontjából*. Előadás. XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Nyelvek és kultúrák találkozása. Szeged, 2002. március 28.
- KONTRA MIKLÓS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- KOSZTOLÁNYI ZOLTÁN 1899. A felelés módjairól a népnyelvben. *Magyar Nyelvőr* 28: 541–547.
- LABOV, WILLIAM–WALETZKY, JOSHUA 1967. Narrative analysis: oral versions of personal experience. In: HELM, JUNE szerk., *Essays on the verbal and visual arts*. Seattle, University of Washington Press. 12–44.
- NAGY ANNA 2015. Az angol diskurzusjelölők szerepe a stand-up comedyben. In: VÁRADI TAMÁS szerk., *AlkNyelvDok 9., Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 30–41.
- OrmSz. = KERESZTES KÁLMÁN szerk., *Ormánsági szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.
- V. RAISZ RÓZSA 2002. Beszélt nyelvi elemek a tanári megnyilatkozásokban. In: BALÁZS GÉZA–A. JÁSZÓ ANNA–KOLTÓI ÁDÁM szerk., *Éltető anyanyelvünk, Mai nyelv művelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 410–414.
- SCHIRM ANITA 2009. A diskurzusjelölők a parlamenti beszédekben. In: KUKORELLI KATALIN szerk., *Hatékony nyelvi, idegen nyelvi és szakmai kommunikáció interkulturális környezetben*. Dunaújváros, Dunaújvárosi Főiskola. 168–175.
- SCHIRM ANITA 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori disszertáció. Szeged. URL: <http://dx.doi.org/10.14232/phd.759> (2017. október 13.)
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár 1–2*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1935.
- SzegSz. = BÁLINT SÁNDOR, *Szegedi szótár 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957.
- SzlavSz. = PENAVIN OLGA, *Szlavóniai (kórógyi) szótár*. Novi Sad, Forum könyvkiadó, 1968–1978.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk., *Új magyar tájszótár 1–5*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–2010.

An analysis of discourse markers in the Szöged Sociolinguistic Interview

The present study discusses the results of discourse analysis use of 3 recordings of a 545 minute long text from the Szöged Sociolinguistic Interview [= SzSI], a project aiming at providing a comprehensive picture of language use in Szeged, Hungary. The most commonly used discourse marker found in the corpus is *hát* ‘well’. The functional spectrum of this discourse marker as used in the corpus is much richer than what dialectological fieldwork and dialect atlases have demonstrated so far: more than 15 uses of it have been identified in the corpus. In addition to being used individually, *hát* ‘well’ also occurs together with other discourse markers, in the collocations *de hát*, *hát ugye*, *ugye hát*, *hát persze*, *úgyhogy hát*, and *persze hát*. Together with other frequently occurring discourse markers (such as *ugye* ‘[question tag]’, *szóval* ‘that is’, *persze* ‘of course’, *úgyhogy* ‘thus’ and *egyébként* ‘by the way’), it was most frequently used to aid story telling and explanations in the SzSI interviews, most likely due to the characteristic text type occurring in the corpus.

Keywords: discourse markers, interview, Szeged, narratives, *hát* ‘well’

